

*Н. В. ХЕРСОНЕЦЬ, студентка V курсу
(Криворізький державний педагогічний університет)*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ (ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 12, с. 34–36

Розглядається проблема громадянського виховання старшокласників з психологічної точки зору. Вчені пов'язують розв'язання цієї проблеми з теорією діяльності (внутрішньої і зовнішньої), а також із соціалізацією особистості. Встановлено, що співвідношення внутрішньої і зовнішньої діяльності, умов соціалізації визначають ефективність формування громадянської позиції учнів.

На етапі становлення демократичного суспільства в Україні особливої актуальності набула ідея громадянського суспільства і відповідно громадянської освіти.

Громадській культурі демократичного суспільства властиві розвинене почуття власної гідності, прагнення і здатність сприймати свободу як найвищу цінність життя, законслухняне, лояльне і водночас вимогливе й критичне ставлення до інституцій влади та їх настанов, активне прагнення захищати і реалізовувати свої інтереси та позиції.

Але це, так би мовити, кінцевий результат. Завданням психологів і педагогів є діагностування та розроблення впливових заходів, завдяки яким можна цілеспрямовано виховувати та розвивати певні особистісні структури, що забезпечують перехід від виникнення мети дії, яка формується ззовні, до реалізації смислової структури діяльності, усвідомленої та сформульованої особистістю.

Думка, що психіка відіграє роль регулятора дії, діяльності, поведінки, не нова. Ще О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн сформулювали положення, згідно з яким регулятор діяльності має діяльнісну природу [3, 506]. Численні дослідження щодо вирішення психологічної теорії діяльності довели, що психіка породжується діяльністю і є органом цієї діяльності. При цьому відзначається наявність генетичних взаємопереходів і взаємоперетворень зовнішньої, матеріальної, практичної та внутрішньої, ідеальної, психічної діяльності. Природно, що внутрішні форми дії можуть відрізнятися від зовнішніх за способами свого існування, хоча між ними

можлива схожість у цілях та предметному змісті. Їхню схожість або відмінність можна визначити за допомогою розчленованого уявлення про їх структуру, а також за метрикою та процедурою сумірності зовнішніх і внутрішніх дій. Підкреслимо, що існує принципова спільність будови внутрішньої та зовнішньої діяльності, яка полягає в оносередкованому зв'язку між індивідом та навколишнім середовищем. Таким чином, у психологічній теорії діяльності постає проблема подолання абсолютизації розбіжностей зовнішньої та внутрішньої діяльності, протиставлення суб'єктивного та об'єктивного шляхом конкретизації цих понять.

Подальше ускладнення психологічної діяльності приводить до розвитку на рівні знаковосимвольної репрезентації буття в індивідуальній психіці суб'єкта системи суспільно вироблених знань, закріплених у мові (мові чуттів), предметах культури, нормах, звичках та еталонах діяльності [2, 58]. Система цих знань дає змогу здійснити генералізацію пізнавальних гіпотез, що, у свою чергу, забезпечує перехід від простих чуттєвих вражень до побудови найскладніших образів і структур поведінки, що переростають у "Я-концепцію", "Я-статус", "Я-образ". Вивчення умов формування та розвитку потребово-мотиваційної сфери, індивідуальних особливостей розвитку пізнавальних процесів і засобів досягнення цілей допоможе з'ясувати витоки схильності особистості до засвоєння соціального досвіду та розробити науково обґрунтований підхід до засвоєння засад політичної культури і формування громадянської позиції.

Хоча психічне відображення визначається та здійснюється складним комплексом фізіологічних процесів, які передбачають багаторівневу обробку інформації з внутрішнього досвіду та зовнішнього середовища, центральною інстанцією, що забезпечує механізми побудови та управління активністю громадянина, є психічний образ. По-перше, в образі у формі цілісного відображення самих предметів та відносин між ними вибірково наведені тільки дані, на основі яких може здійснюватись регуляція активності, що полегшує облік і встановлення зв'язків. По-друге, внаслідок випереджаючого характеру відображення психічний образ відкриває індивідові не тільки наявний, а й можливий стан речей у навколишньому середовищі. Це дає йому змогу цілеспрямовано йти до передбачуваного результату, досягти моделі потрібного майбутнього. Мета як необхідне майбутнє не може бути задана індивідові інакше, ніж в образі, що містить план можливого майбутнього. По-третє, оскільки в основі психічного відображення передбачуваного майбутнього лежать внутрішні дії, спрямовані на перетворення ситуації, індивід в образі, крім вищезгаданого, отримує інформацію щодо способу, яким він може досягти цих змін. Таким чином, у психічному образі синтезується й актуалізується найважливіша інформація, необхідна для регуляції та управління активною діяльністю й поведінкою. У ньому відображаються потреби, мета, мотиви, емоції, які характеризують умови довкілля, передбачувані можливості їх зміни та власні дії, що здатні ці зміни забезпечити. Аби ця можливість була використана, необхідна внутрішня активність суб'єкта, яка відображається в меті, мотивах, емоційних станах та зорієнтованій діяльності.

Тобто при вихованні громадянина слід враховувати співвідношення внутрішньої та зовнішньої діяльності особистості. Простіше кажучи, неможливо сформувати громадянина теоретично, без будь-якої практичної діяльності. Учень повинен вивчати не лише засади Конституції, існуючі демократичні свободи і права громадянина, він має виконувати певні дії, спрямовані на виховання громадянських чеснот. Такі дії можемо назвати соціальними. Зазначимо, що соціальна дія є основою, на якій формуються соціальні відносини.

Тут психологи і педагоги стикаються ще з однією проблемою — проблемою соціалізації особистості. Ще Л. С. Виготський визначав кінцевою метою виховання пристосування дитини до того середовища, де вона має жити і діяти [1, 236]. Ставлення людини до оточуючого середовища має носити характер активності. Причому в одному со-

ціальному середовищі можливі зовсім різні соціальні установки індивіда, справа тільки в напрямі виховання цієї активності.

У рамках нашої статті зупинимося безпосередньо на політичній соціалізації як одній із складових громадянського виховання. Визначення як методологічних, так і методичних засобів політичної соціалізації має враховувати національні, культурні, субкультурні особливості певних груп, до яких належить юнацтво; з одного боку, схильність до критичного сприйняття суспільно-політичної спадщини батьків, радикалізації чи, навпаки, лібералізації власних політичних поглядів, а з іншого — відкритість до сприйняття різних ідеологічних поглядів. Це й активний пошук себе та свого місця в сучасному суспільстві, що ускладнюється з огляду на розмаїття політичних пропозицій, що падає демократичне суспільство, на тлі нерозвинутого світогляду в юному віці [4, 509].

Взагалі результат політичної соціалізації та її ефективність залежать насамперед від того, чи відбувається вона стихійно, чи здійснюватиметься шляхом цілеспрямованого формування особистості, зокрема на дуже важливому етапі — у шкільному віці. Саме на загальноосвітні заклади як один з головних інститутів соціалізації молоді покладено відповідальність за формування ціннісно-мотиваційного підґрунтя суспільно значущої поведінки, світогляду, що має створюватися на засадах глибокого знання найпоширеніших ідеологічних концепцій сучасності, наукових уявлень про закони розвитку навколишнього світу.

Враховуючи психологічні особливості юнацького віку, зазначимо, що навчальні програми, спрямовані на формування громадянської позиції старшокласників, повинні відповідати низці вимог і забезпечувати:

- актуалізацію мотивів, спрямованих на засвоєння операційного складу дії (забезпечується за рахунок зосередження уваги на інструкції та формулюванні завдання);
- постановку і сприйняття завдань, в яких необхідно здійснити структурування і категоризацію їх складових;
- виникнення інтересу у процесі виконання запланованого завдання та фіксацію його у свідомості;
- пошук інформації та самостійний вибір прийомів та методів, необхідних для розв'язання поставленого завдання;
- визначення системи проміжних цілей, поділ великих цілей на складові, переформулювання їх з метою підвищення ефективності розв'язання поставленого завдання;

- формування образу уявлення й образу потрібного майбутнього, який визначає конкретний результат дії та його оцінку з урахуванням розбіжностей зовнішньої та внутрішньої оцінок;
- емоційне закріплення результату діяльності.

З метою підвищення ефективності політичної освіти та виховання молоді доцільно:

- розробити методи реєстрації наявного рівня сформованості базових понять у тих, хто навчається (найбільш придатні для цього завдання програмованого контролю, складання учнями структурно-логічних схем основних категорій та понять до кожної конкретної теми);
- вирізнити ці базові поняття та визначити методом експертних оцінок рівень суб'єктивної та об'єктивної складності засвоєних учнями тем;
- визначити рівень сформованості:
 - а) пізнавальних мотивів та мотивів навчальної діяльності;
 - б) системи ціннісних орієнтацій;
 - в) кола інтересів;
 - г) ситуативних настанов;
 - д) інтелектуальних здібностей;
 - е) поведінкову активність;
 - є) мотивації досягнення;

ж) національної самосвідомості та громадянської позиції тощо.

На основі аналізу отриманих результатів можна планувати подальшу розробку та вдосконалення методів комплексної оцінки ступеня сформованості політичної культури і громадянської позиції молоді.

Наголосимо, що громадянське виховання юнацтва — найактуальніша проблема, яка має вирішуватись спільними зусиллями педагогів і психологів.

Література

1. *Выготский Л. С.* Педагогическая психология. — М., 1991. — 480 с.
2. *Жадан І. В.* Проблеми громадянської освіти в Україні // Психолого-педагогічна наука і сучасна ідеологія: Матер. методологічного семінару АПН України. — К., 1998. — 575 с.
3. *Малхазов О. Р.* Деякі методологічні підходи до розв'язання проблеми політичної освіти молоді // Там само.
4. *Матвієнко О. В.* Політична соціалізація як умова формування громадянської активності молоді // Там само.